

מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך

בביאור דברי חז"ל

בהגדרת ההיתר "שלא לצורך"

פסיקת ההלכה

נאמר בפרשת בא בהגדרת איסור עשיית המלאכה בחג המצות, (י"ב ז'): "כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכול נפש הוא לבדו יעשה לכם", עולה בידנו שכל המלאכות נאסרה עשייתן ביו"ט חוץ מ"אשר יעשה לכל נפש". ולכאורה הביאור הוא, שהותר דווקא מלאכה שעל ידה נוצר אוכל לאכילה.

בביאור דברי חז"ל

דרשו חכמים היתר מלאכה זה שלצורך אוכל נפש, "מתוך שהותר לצורך הותר נמי שלא לצורך. והדברים צריכים ביאור, כיצד חכמים למדו את היתר זה, שלכאורה ההיתר של התורה הוא נקודתי – להתיר לעשות מלאכה בשביל אוכל נפש, ותו לא מידי, ומניין לחז"ל להמשיך את ההיתר גם שלא לצורך.

מדברי ה"טורי אבן" (חגיגה י"ח. ד"ה ואל תקשה עמ' של"ה מכון דעת זקנים) עולה שאכן מבאר כפשוטו הלשון "מתוך שהותרה לצורך", שהתורה התירה דווקא מלאכה לצורך אוכל נפש, ולמדו חז"ל מסברא שכן הדין אף שלא לצורך. שכן מוכיח שהיתר דבר האבד אינו מן התורה, מכך שרק "דבר האבד" מותר בחול המועד. ואם זהו היתר מן התורה, היו חכמים אומרים את הכלל של "מתוך" ומתירים את כל המלאכות בחולו של מועד, ומיד דוחה הטורי אבן ראייה זו שודאי לא אמרינן "מתוך" כשזה מבטל את כל האיסור שכתבה התורה. ומה שבי"ט אומרים "מתוך", ביאר הטורי אבן ע"פ שיטת תוס' (ביצה יב. ד"ה ה"ג) שבעינן צורך מועט (ונ"ל להוסיף שאולי גם לשיטת רש"י ניחא כיוון שסו"ס תורת יו"ט נשאר מאיסורים אחרים). מ"מ מעצם המחשבה לומר "מתוך" בדין דבר האבד בחולו של מועד, נשמע בברור שלמד כפשוטו וכדלעיל. ונ"ל בביאורו שכידוע מלאכות שבת מתחלקות לפי סוג היצירה שבהם, כל סוג של יצירה, קיבל שם של מלאכה. (כמובן בתנאי שהיתה במשכן) ולכן מסתבר שהתורה נתנה את האיסורים, כל מלאכה שהיא יצירה בשלמותה, ואם הותר חלקה, יש להתיר את כל אותה קבוצה, ולכן אמנם התורה כתבה דווקא את ההיתר בשביל אכילה, אך א"כ ודאי שכל אותה קבוצה הותרה ומה

שהתורה כתבה דווקא במציאות כזו, כיוון שזה הטעם של התורה להתיר את כל המלאכה משום שמחת יו"ט.

א"כ לפי הטורי אבן התורה כתבה היתר מסויים וחכמים למדו ממנו מסברא.

לא כן דעת הרמב"ם הרמב"ן והיראים, שהבינו שאת כל ההיתר למדו מהפסוק עצמו.

הרמב"ם (ה' שביתת יו"ט פ"א ה' ט"ז) כותב, שבכלל "לכם" רחיצה וסיכה, וזה נלמד ממשמעותו של המילה "לכם" – לכל צרככם (כן הוכיח "השם חדש" על היראים מהרמב"ם).

וכן הרמב"ן דורש את היתר המלאכה גם שלא לצורך מגוף הפס'. נאמר בויקרא (כ"ג ז' ח') "ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו... כל מלאכת עבודה לא תעשו". נחלקו הרמב"ן עם רש"י מה פירוש הביטוי "מלאכת עבודה". רש"י מפרש שאפי' מלאכה שיש בה חסרון כיס, כגון "דבר האבד" עדין נוהג בו איסור ביו"ט, לאפוקי מחה"מ. הרמב"ן שואל על פירש"י שאם יש ה"א שיו"ט ידמה לחה"מ בהיתר דבר האבד, א"כ מדוע לא נצרך הפס' לכתוב כן גם בשבת ללמד ש"דבר האבד" אסור בה בשונה מיו"ט וכתבה בו התורה בסתמא "מלאכה"? ועוד א"כ היתר "דבר האבד" בחוה"מ דאורייתא ובחגיגה (יח.) כתוב שזה נמסר לחכמים, לכן מפרש הרמב"ן שיש שתי סוגי מלאכה: ישנה "מלאכת עבודה" ויש "מלאכת הנאה". "מלאכת עבודה" זהו שם כולל לכל המלאכות לבד ממלאכת אוכל נפש, ו"מלאכת הנאה" זה שם של מלאכות האכילה. ונ"ל בביאור חילוק השמות, שבאכילה כל העבודה באה לידי מיצוי באכילה, שהרי אוכל את כל מה שעמל עליו, בשונה משאר עבודות שאין כל העבודה באה לידי מיצוי, שהרי החפצא שעמל עליה עוד נשארה בעין. ומכאן מוכיח הגאון הגדול רבי אשר וויס שליט"א באחד משיעוריו, שזהו הטעם שהותר נמי שלא לצורך אוכל נפש, שאין זה לימוד שבא על גבי הפס', אלא זה גוף מה שהתורה אמרה: שסוג מלאכה שעיקרו בשביל אוכל נפש הותר. ויחידי הוא הפס' בשמות (פי"ב פט"ז) שכתוב בו מלאכה בסתמא וזאת משום שהתורה מפרטת מיד "אך אשר יעשה לכל נפש...".

וא"כ כשהתורה כתבה "אשר יאכל לכל נפש" היא התכוונה לכתוב את סוג המלאכה שמותר ולא את צורת השימוש המותרת וכ"כ הרשב"ם (שם) והביא ברמב"ן שכ"כ הר"ח.

וכן היראים (עשה ק"ג) לומד את ההיתר מגוף הפס' ומבאר שכך משמעות הפס' "אשר יאכל", שכשם שלכו"ע בפסחים (כא:): "לא יאכל" זה כולל איסור הנאה, כך גם בהיתר כשהתורה כותבת בסגנון הזה, זה כולל גם את איסורי הנאה. (ע"פ ביאור סביב ליראיו)

בהגדרת ההיתר "שלא לצורך"

בגמ' בביצה (יב.) מובאת מח' ב"ש וב"ה האם מותר להוציא קטן לולב וס"ת לרה"ר, אע"פ שאין בהוצאתן צורך של אכילה. ב"ש אוסרים וב"ה מתירים. מבואר בגמ' דפליגי האם מתוך שהותר לצורך הותר נמי שלא לצורך. ומבואר בגמ' בפירוש שאבנים שהוצאתם הינם לא לצורך כלל אסור להוציאם.

ונחלקו רבותינו הראשונים בדבר. רש"י סובר שמדאו' הותר גם שלא לצורך כלל, אלא שחכמים אסרו להוציא. ונחלקו הראשונים בדעת רש"י האם כל מה שנאסר זה דווקא הוצאה לצורך מחר אך הוצאה שלא לצורך כלל הותרה, וכ"פ הר"ן. אך תוס' (שם ד"ה ה"ג) ביארו שרש"י סובר שאף שלא לצורך כלל נאסר מדרב'. וכן ביאר הרב המגיד בדעת הרמב"ם (פ"א ה"ד).

תוס' (שם) והרא"ש (ס' י"ח) הוכיחו שגם מדאו' אסור לעשות כן מהגמרא בפסחים (מו:): האומרת שהאופה מיו"ט לחול לוקה, א"כ כתוב שלא לצורך יו"ט עובר על איסור תורה ולכן לוקה. ולכן ביארו שדאורייתא הותר דווקא כשיש צורך מועט. ובמשמעות "הותר נמי שלא לצורך" שמשמע גם שלא לצורך כלל, ביארו תוס' בשבת (כד:) שהותר גם שלא לצורך אכילה כלל.

ומ"מ פליגי הראשונים מה גדר צורך מועט, דבר ברור הוא שהצורך צריך להיות קשור ליו"ט, כיוון שיסוד טעמו של ההיתר הוא שמחת יו"ט. וארבע דרגות מצינו עד כמה צריך שיהיה צורך חשוב. א. בר"ח (מובא בתוס') צורך מצווה. ב. אך חותמים תוס' שאפי' לא בשביל לשחק יהיה מותר. ג. וברא"ש מובא שיטת ר"ת שקטן שאין לו ענין בהיותו בבהכנ"ס רק שאינו יכול לישאר לבדו בבית מותר לאב להביאו ולטלטלו ברה"ר, ואף להחזיר סידורים שהביאם לצורך. ד. ומעל יש את הראשונים (מובאים בב"י) הגהות הסמ"ק (ס' רפב) רבינו ירוחם והמרדכי (ביצה ס' תרנ"ח) שגם להוציא דברים איתו שאין לו בהם שום צורך ביו"ט, אלא רק חשש שמא יגנבו אם ישארו בביתו מותר, שאף זה בכלל צורך יו"ט שליבו של האדם לא ידאג עליהם. והרבה מן הפוסקים פליגי עליהם (טור סתק"ח ס"א) כמהרי"ל והמהרש"ל ועוד (מובא בט"ז שם). והרמ"א פסק להקל שגם לצורך גניבה מותר וכתב הט"ז שכל בעל נפש יחמיר. ומרן הבא"ח (במדבר ט) כתב שלא להוציא את המפתחות כיוון שאפשר להצניעם משמע שאם לא יוכל יהיה מותר וגם פוסק להקל.

אמנם בדעת הר"ף הדברים נתונים במח', דעת "הרב המגיד" שהותר מדאו' לגמרי, ורבנן אסרו הוצאת אבנים משום טרחא. וכ"כ הר"ן בתחילה בשם הר"ף. אמנם מצדד בסופו שנשמע ברי"ף כמו ברש"י (רש"י כמו שהוא פירש וכלדלעיל) שדווקא לצורך מחר נאסר מדרב', אך אם לא מותר לכתחילה

פסיקת ההלכה

הנה מרן בס' תקי"ח ס"א כתב שמותר גם שלא לצורך והוסיף עליו הרמ"א בלי לכתוב לשון חלוקה שדווקא לצורך. ודנו גדולי ישראל האם הוא מוסיף או חולק.

מרן הרב ע"ה וגעו"ת מרן הבא"ח (שם) פסקו שמשורת הדין מותר לגמרי אף ללא כל צורך ומה שנאסר מדרב' זה האבנים משום הטרחא וכדלעיל. אף טוב להחמיר שיהיה דווקא לצורך. והביה"ל הסתפק רבות בשו"ע (שם ד"ה "מיתוך") והביא את האפשרות כמרן הרב ע"ה וגעו"ת אך נוטה לבסוף שהרמ"א הוא ביאור לדעת השו"ע תמיד בעי צורך.

ולכאו' רבותינו ע"ה פסקו דלא כהבה"ל, משום שהבינו כך מלשון השו"ע מסתמיה, וכן כהנראה בפשטות מהב"י "ולענין הלכה", אמנם נטו להחמיר שכן הסתפקו קצת בגלל לשון הרמ"א.

